

Aktionslæring og medborgerskab – inspiration til udviklingen af samfundsfagets didaktik

Af Bjørn Hansen og Rune Baastrup, uddannelseskoordinatorer hos MS ActionAid Danmark

Aktivt medborgerskab – et nøglebegreb i samfundsfag

Debatten om medborgerskab og demokratisk dannelse er kommet stadig stærkere på dagsordenen i uddannelsessystemet og i den pædagogiske debat, eksempelvis opsummeret i professor ved Danmarks pædagogiske Universitets-skole Ove Korsgaards seneste bogtitel: ”Medborgerskab – et nyt dannelsesideal?”.

I gymnasiet ses det eksempelvis formuleret i formålparagraffen stk. 4 og 5, hvor det bl.a. hedder at uddannelsen og skolekulturen som helhed skal:

”... forberede eleverne til medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Undervisningen og hele skolens dagligliv må derfor bygge på åndsfrihed, ligeværd og demokrati. Eleverne skal derigennem opnå forudsætninger for aktiv medvirken i et demokratisk samfund og forståelse for mulighederne for individuelt og i fællesskab at bidrage til udvikling og forandring samt forståelse af såvel det nære som det europæiske og globale perspektiv (kapitel 1, § 2, stk. 5).

Ganske ambitiøse mål og en klar formulering af et ideal om aktivt medborgerskab, der i øvrigt går igen i bestemmelsen af samfundsfagets formål og identitet:

Det er en del af samfundsfags identitet at ”kvalificere() standpunkter og handlemuligheder”, ligesom formålet tilsiger at faget skal ”fremme elevernes lyst og evne til at forholde sig til og deltage i den demokratiske debat og gennem undervisningens indhold og arbejdsformer engagere eleverne i forhold af betydning for demokratiet og samfundsudviklingen.”¹

Disse formuleringer kan på fin vis siges at indramme et ideal om (ud)dannelse til medborgerskab², der typisk defineres ud fra følgende tre dimensioner (Korsgaard 2008):

1. Viden (om demokratiske institutioner og samfundsforhold)
2. Færdigheder (konkrete skills til at virke som aktiv medborger i demokratiske processer)

¹ Flere artikler i den nysudkomne antologi ”Samfundsfagsdidaktik” berører tillige dette emne (redigeret af Jytte Merete Knudsen og Per Henriksen; Columbus, 2009)

² Undervisningsministeriet skriver i en publikation fra 2006 om demokratisk dannelse i folkeskole og ungdomsuddannelser: ”Aktivt medborgerskab. At være medborger indebærer, at man både har rettigheder og pligter. Men at være aktiv medborger indebærer også, at man deltager i og tager ansvar for det samfund, man er en del af. Grundskoler og ungdomsuddannelser skal være med til at vække interessen hos de unge til at få viden om og indflydelse på det samfund, de vokser op i. De skal lære at engagere sig, og skolen skal klæde de unge på til at deltage aktivt....” (Ref., UVM XX)

Rune Bastrup.

3. Værdier (fx grundlæggende forestillinger om lighed, ytringsfrihed mv. ses som en forudsætning for demokratisk medborgerskab)

Det er værd her at bide mærke i tre forhold af relevans for vores ærinde:

1. Dels det klare værdimæssige grundlag for hele skolens virke: demokrati, ligeværd og frihed. Skolen virker fra et klart normativt standpunkt, som den eksplicit søger at assimilere eleverne til.
2. Dels den klare betoning af ikke blot viden om demokrati og forståelse af samfundsudviklingen i lokalt som globalt perspektiv – men også evner til at bidrage til og påvirke denne, at give handlemuligheder.
3. En fordring om at motivere – indgyde eleverne lyst til medvirken

Lidt om baggrunden for vores pædagogiske eksperimenter

De tanker, vi vil udfolde i denne artikel, er en refleksion over vores undervisningspraksis de sidste 5-6 år dels på Krogerup Højskoles medborgerskabslinje og 'globaliseringsforløb' 'Projekt Verden Brænder', som vi var med til at starte. Samt dels mens disse linjer skrives, hos Mellemfolkeligt Samvirke (MS) hvor vi har haft det privilegium at kunne udvikle en helt ny uddannelse fra bunden af med titlen Global Change (www.ms.dk/globalchange). Denne nye uddannelse opererer på akademisk niveau (deltagerne kan få merit for deres deltagelse) og omsætter begreberne om aktionslæring og handlekompetencer i et intensivt semester-langt læringsforløb.

Dermed bør det være fremhævet at de rammer vores tænkning er udviklet under er ganske forskellige fra gymnasiets, idet vi i så vid udstrækning selv har kunnet definere dem. Et centralt spørgsmål er derfor, om de på meningsfuld vis kan omsættes til gymnasiets hverdag med pensumkrav, eksamener mv.?

Det er vores opfattelse – ikke mindst via vores mange samtaler med gymnasielærere landet over – at det i høj grad er tilfældet, ikke mindst takket være den seneste gymnasireform, der åbner for mere fleksibel og tværgående undervisningsplanlægning.

Projekt Globale Gymnasier som udvikles i disse år af Rosborg, Svendborg, Langkær og Københavns Åbne Gymnasium samt MS og Operation Dagsværk er et lovende om end endnu spædt eksempel herpå.

Samfundsfagsundervisningen specifikt har med andre ord ikke blot til opgave at uddanne ungdommen til kritisk refleksion og analyse – men også til aktive medborgere, der kan og vil engagere sig i og præge demokrati og samfundsudvikling nært som fjernt.

I denne artikel er det vores mål slå et slag for lidt nytænkning hvad angår de pædagogiske og didaktiske strategier, man anvender i undervisningsdesignet for at opnå disse ambitiøse læringsmål.

Vi vil indlede med at argumentere for, hvorfor vi mener man bør indarbejde en generel *handlingsorientering* i undervisningen – og siden noget kortfattet udlægge en pædagogisk praksis centreret om begreberne *aktionslæring* og *handlekompetencer*, som inspiration til en mulig vej at gå.

Hvordan går det så med ungdommen og den demokratiske deltagelse?

Ovennævnte værdimæssige grundlag for vores centrale uddannelsesinstitutioner leder til at spørge hvor langt vi er nået med at uddanne aktive medborgere med evner til at handle?

I mødet med vores elever er vi gang på gang stødt på samme forhold: Der er en enorm modsætning mellem hvad unge tror de kan på den ene side og på den anden side hvad de rent faktisk viser at kunne, når de kommer i gang med at eksperimentere med politiske handlinger.

Danske unge synes at have en eklatant mangel på tillid til deres egne evner, deres egne muligheder for og evner til at gøre en forskel. Om end de måske både har viden, færdigheder og holdninger – ja, objektivt set stærke handlekompetencer – er det ikke deres egen opfattelse. Uanset hvor meget de har på hjertet ender de i valget mellem handling og ikke-handling oftest på det sidste.

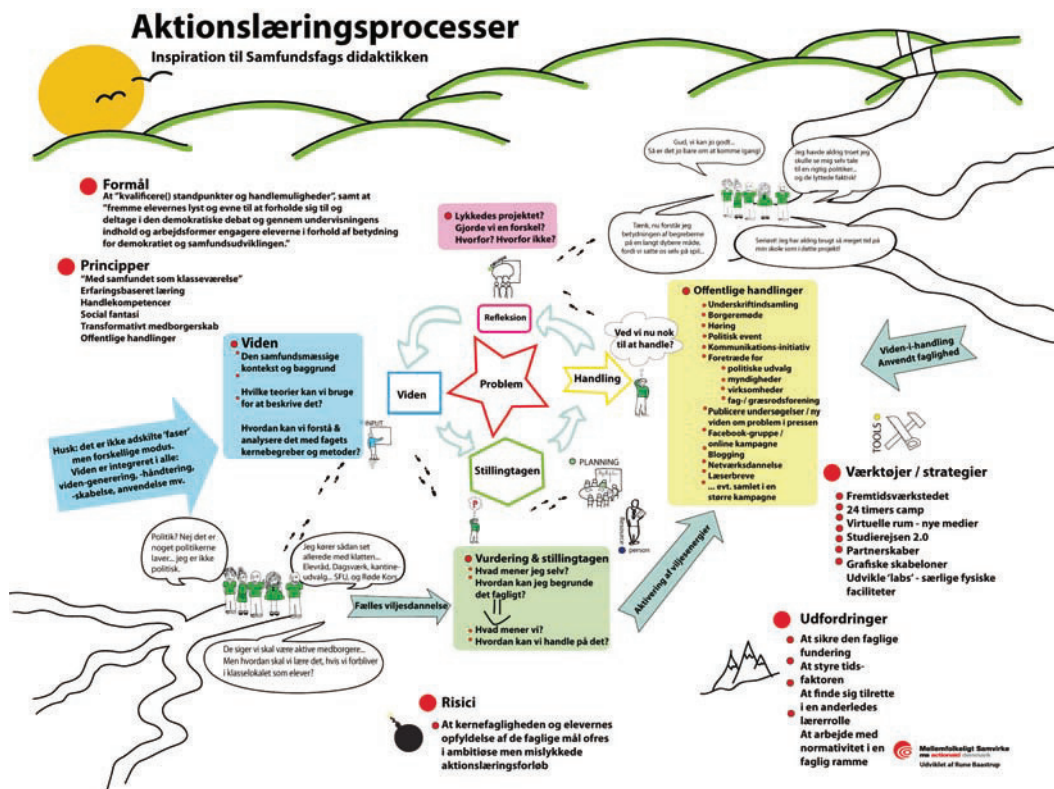
”Nej, jeg er ikke politisk” er et svar, vi ofte hører, og som giver bolden videre til de få (som oftest fyre), der har en til tider overdreven tro

på egne evner: Som diskuterer politik derhjemme, kender koderne og interesser sig for ”det politiske” forstået som det medieformidlede politiske dag-til-dag trummerum centreret omkring Christiansborg og Slotsholmen. Hvis målet er, at unge ikke blot *kan* handle, men rent faktisk også *vil* handle – som vi så det galt for samfundsfagsundervisningen – er det nødvendigt at vi knytter en subjektiv dimension til medborgerskabsdiskussionen. Den politiske selvtilid må på dagsordenen.

Vores fornemmelse bekræftes i en interessant undersøgelse fra 2004. En svensk forskergruppe foretog et udtræk i en stor tværopæisk undersøgelse over europæiske unges politiske deltagelse, og fokuserede særligt på sammenhængen mellem de unges selvbillede og deres egne forventninger til fremtidig politisk deltagelse (Åmnå et al, 2004).

Undersøgelsen opererer med fire former for politisk deltagelse (s. 11-13): 1. Stemmeafgivelse ved valg. 2. Repræsentation (fra indmeldelse i et politisk parti til at opstille til valg for partiet). 3. Protestere (skrive læserbreve, samle underskrifter ind, deltage i lovlige demonstrationer). 4. Lovbrud (forskellige former for civil ulydighed, fra at male politisk graffiti til besættelse af offentlige bygninger).

Nordiske unge skiller sig ud i undersøgelsen ved at have den største forventede deltagelse i den første form for politisk aktivitet – stemmeafgivelse. I de tre øvrige ligger de nordiske unge klart lavest. For eksempel forventer kun 15% af de danske unge (den laveste værdi i studiet) at melde sig ind i et politisk parti, mens det samme gælder for 49 pct. i Letland (den højeste værdi i studiet). Der er tale om et klart mønster: De mindste niveauer for forventet fremtidig repræsentation findes i de skandinaviske lande. Det interessante er, hvorfor det ser således ud. Her opererer forskergruppen med begrebet *political efficacy*, som de yderligere opdeler i *internal* og *external political efficacy* (politisk virk-

ningsfuldhed). Den eksterne politiske virkningsfuldhed er individets tiltro til, at beslutningstagere vil lytte til borgernes holdninger, at det politiske system er responsivt, mens intern politisk virkningsfuldhed drejer sig om individets selvopfattelse; det er selvopfattelsen egen politiske kompetence og potentiale for at "gøre sin stemme hørt" (make oneself heard).

Undersøgelsens konklusion er, at den udslagsgivende faktor i forklaringen på forskellene på de europæiske unges forskellige forventninger til politisk deltagelse er den interne politiske virkningsfuldhed. I alle de tre sidste deltagerformer – hvor unge fra Skandinavien ligger lavest – er intern politisk virkningsfuldhed den faktor med største forklaringskraft af de forskellige variable, der indgår i undersøgelsen.

De unge regner så at sige ikke med at engagere sig, fordi de ikke tror på deres egne mu-

ligheder for at gøre sig gældende – de mangler politisk selvtillid. I rapporten peger forfatterne blandt andet på at de 'ældre' demokratier, hvor de demokratiske institutioner har mange år på bagen måske har en tendens til i højere grad at skræmme de unge væk.

Står denne analyse til troende, er der langt igen til en realisering af et af gymnasiet og samfundsfagsundervisningens centrale formålsbestemmelser.

Det kalder på nytænkning!

Medborgerskab og handlingens forrang: Borger vs. forbruger

Er læseren imidlertid ikke overbevist af dette argumentationsspor, kan et alternativt udkastes: Det aktive medborgerskab er en uhyre central dannelsehorisont – men under voldsomt institutionelt pres.

”Ungdommen er en generation af narcissistiske og selvoptagne forbrugere uden blik for andet end dem selv og deres perverterede jeg-projekt”. Har vi hørt det før? Sungen om ungdommens moralske dekadence og værdiernes forfald har vi hørt igen og igen fra kulturkonservative til både højre og venstre – og den er ikke aftaget de senere år.

Frem for det evindelige blame-game, som ungdoms- og kulturdebatten er præget af, er en mere nøgtern analyse berettiget. I det følgende vil vi med forskellige litterære referencer forsøge at beskrive det institutionelle og politiske ophav til forskydningerne mellem vores roller som hhv. medborgere og forbrugere.

Rune Lykkeberg diskuterer i sit hovedværk *Kampen om Sandhederne* den iboende konflikt mellem forbrugerrollen og borgerrollen: vores rolle som forbrugere æder sig gradvist ind på vores rolle som borgere. Vi fortærer så at sige verden med vores forbrug – men registrerer det med mishag som borgere. Et mishag vi har svært ved at forsone os med.

Lykkeberg gør den centrale iagttagelse, at det ikke skyldes at vi er historisk dårlige mennesker, at vi dyrker den umiddelbare begærs- og behovstilfredsstillelse i forbrugerrollen og glemmer borgerrollen. Det er derimod et resultat af en større samfundsmæssig eller institutionel forskydning, hvor muligheden for at udfylde rollen som borger reduceres, samtidig med at vi møder stadig større udfoldelses- og selvrealiseringsmuligheder som forbrugere. En stadig mere akut problemstilling, truslerne fra klimaforandringerne in mente.

I døningerne fra 11. september var det ikke først og fremmest amerikanernes status som medborgere, præsidenten påkaldte sig. Det var deres rolle som forbrugere. Det var helt afgørende, slog han fast, at terroristerne ikke fik held med at skræmme amerikanerne ”to the point where we don’t shop”. Økonomien – og det gælder i udpræget grad den amerikanske

men også den danske – har udviklet sig til at være ekstremt afhængig af en fortsat udvidelse af privatforbruget som en helt afgørende stimulus. Det truende kollaps i forbruget i tiden efter 11. september, som mange amerikanere netop beskriver som en erfaring af at stoppe op og tænke efter, reflektere på en ny måde og finde nye impulser i medborgerskabet frem for i forbrugerrollen, er derfor potentielt langt mere katastrofal end de konkrete skader, den udefrakommende terrorhandling havde forårsaget. ’Det er patriotisk at forbruge’, var derfor refrænet fra det politiske maskineri, hvilket sætter sagen på spidsen: institutionelt og politisk banes vejen for vores rolle som forbrugere, mens vores rolle som medborgere har været under betydeligt strukturelt pres.

Præcis det samme gør sig i øvrigt gældende herhjemme, hvor det efterhånden er fast kotume for skiftende finansministre eksplicit i lyset af finanskrisen at opfordre borgerne til at gøre deres borgerpligt: svinge dankortet lidt mere, som Claus Hjort Frederiksen formulerede det ved præsentationen af årets finanslovsforslag.

Lykkeberg viser med en læsning af Kirsten Hammans bog *Fra Smørhullet* klart, hvordan denne konflikt udspiller sig på et subjektivt plan: som en kamp mellem en indre borgerstemme overfor en indre forbrugerstemme i kunstneren Mette. Hun har nogle klare idealer om, hvordan man som god borger bør opføre sig, men som hun konstant ikke formår at efterleve. Hun forfalder til fjernsyn, forbrug og B.T., mens hun selv synes hun burde læse bøger, foretage politiske handlinger og læse *Weekendavisen*.

”Mette er ret optaget af spørgsmålet: ’Hvad kan jeg gøre for verden?’ Hun må kunne komme på en god idé, der kan løse et stort problem, og hun må handle,” citerer Lykkeberg Hamman.

Han parafraserer videre Hammans udlægning af Mettes overvejelser: ”Hun vil ikke være ’sig selv nok’, men mener intuitivt, at man bør

'gøre noget'. Det er rigtig at være aktiv og forkert at være passiv. Men 'politisk forbrug' og indbetaling af girokort anerkendes ikke som rigtige 'handling'. Mette er skeptisk overfor ideen om, at hun 'skal give sine egne penge væk', når det er 'hele systemet', der er 'noget galt med'. 'Og desuden køber hun jo bare aflad, fordi hun ikke handler.'" (Lykkeberg 2008: 299)

Der er med andre ord en klar bevidsthed om verdens problemer og behovet for at man som individ og borger gør noget ved dem. Der er et klart sæt af værdier og normative fordringer for, hvordan man som borger bør leve sit liv på og foretage politiske handlinger. Men der er en omfattende lede og ikke mindst *selvlede* ved hele situationen, fordi hun ikke kan komme op med den geniale ide til, hvad hun skal stille op – og ikke har tillid til at andre vil følge trop. Der er med andre ord et voldsomt *overload* af fordringer – og en betydelig mangel på praktiske måder, disse fordringer kan efterleves på. Et skisma der træder lysende klart frem når vi har de indledende diskussioner med vores elever hver gang et nyt semesterhold startes.

Mette gør erkendelsen af, at hun kategoriserer sine sporadiske politiske handlinger i religiøse termer som "aflad", og egentlig selv finder dem hule eller nyttesløse, fordi de ikke forbinde hende til et større politisk fællesskab af personer, der gør som hende. I det omfang hun agerer i et handlefællesskab – i demonstrationer mod Irak-krigen – internaliserer hun den *tidstypiske kynismes blik* på sine unge fæller: gymnasieelevernes naivitet og frelstthed og "følsomme sange" i antikrigsdemonstrationen giver hende kvalme.

I en kort sentens peger Lykkeberg på det centrale: den indre konflikt, som udspiller sig så klart i Kirsten Hammans kunstner-figur har et politisk og institutionelt ophav:

"...(Mettes) manglende engagement kan (ikke) reduceres til en personlig dissonans, men

(må) også henføres til et fundamentalt misforhold mellem de globale problemer (krigen i Irak, den globale ulighed og klimatruslen) og de politiske institutioner." (Lykkeberg 2008: 299)

Forkrøblingen af de politiske institutioners evne til at håndtere de problemer, vi som samfund står overfor, er med til at afskalle og afklæde borgeren. Men det er kun den ene side af sagen: Fra oven ser vi et misforhold mellem de politiske institutioners evne til at inddæmme og håndtere de globale udfordringer – mens vi fra neden i en parallel bevægelse, som borgere mister de kanaler eller handlerum, via hvilke vi kan bidrage til problemernes løsning eller påvirke det politiske system. *Sidstnævnte kan udlægges som en strukturel afkobling af det objektive og det subjektive: af det strukturelle niveau for samfundsforandringer, og den personlige sfære for indflydelse som medborgere.*³

Vores handlinger former vores bevidsthed

Rune Lykkeberg berører indirekte det afgørende for vores ærinde når han beskriver hvorledes den institutionelle forkrøbling af vores handlemuligheder som medborgere slår om i en *personlig krise og leder til et opgør på det værdimæssige plan, et omslag i vores bevidsthed*. Bemærk bevægelsen: **bevidstheden følger af handlingerne, ikke omvendt!**

Idet Mettes mulighed for at udfolde en praktisk livsførelse, der stemmer overens med hendes værdier og idealer, forsvinder – forsvinder hendes mulighed for at opretholde det livssyn, hun ønsker. Forarmelsen af handlemulighederne forarmer bevidstheden.

Det er min mulighed for og evne til at handle som borger, som menneske, som producent, som arbejder eller som forbruger, der former min identitet, min bevidsthed, mine værdier og

³ Sociologen Zygmunt Bauman har nogle fine betragtninger herom i "Det belejrede Samfund", Hans Reitzel, 2004

mine holdninger; kort sagt min samlede subjektive tilegnelse af verden.

I det omfang jeg bruger det meste af min tid på at handle som forbruger og ikke borger, forskyder jeg gradvist min selvforståelse, identitet og tilgang til verden over mod forbrugerrollens perspektiv og blik på bekostning af borgerrollens ditto.⁴

Samlet er det, hvad vi kalder for *handlingens primat*. Den menneskelige praksis, vores gøre og laden, vores daglige rutiner har dermed forrang for vores kognitive rubricering og indordning af samme. Vi tilskriver vores verden mening i en aktiv proces som refleksion over vores praksis. Det betyder ikke, at man ikke kan blive påvirket af at høre om en begivenhed eller få en eller anden form for rent kognitivt input og derpå foretage handlinger, man ikke har foretaget før; ændre sin praksis. Men det betyder at den primære indsigt at gøre sig i denne sammenhæng er, at vores handlinger og praksis har en langt større indvirkning på vores bevidsthed, end omvendt. Tænkt blot på, hvor svært det er at omstille vores samlede livspraksis i mere klima-venlig retning, uanset at mange efterhånden synes at netop dén ide er god.

I litterær sammenhæng kan Christian Jungersens *Undtagelsen* læses som en lang bestræbelse på at forstå og dissekere disse intrikate forhold og derigennem forbinde en bestemt udlægning af den menneskelige antropologi med en dybere forståelse af menneskelig ondskab. Scenen er sat i menneskerettighedsmiljøet blandt forskere i Holocaust og folkedrab med

⁴ Det er med andre ord ikke 'systemet' eller 'kapitalismen' der skaber mig som forbruger – men mig selv i min daglige gøre og laden, i mine handlinger og min praksis, der gradvis omformer min bevidsthed og mit subjektive blik på verden. Vi former os selv i et dialektisk spil mellem vores handlinger og vores bevidsthed – indskrevet i en større samfundsmæssig ramme. Dermed har sådanne formationsprocesser en klar samfundsmæssig og politisk karakter – den har et institutionelt ophav, som beskrevet med et enkelt eksempel ovenfor.

de 'højeste værdier' og dybeste indsigter i menneskets iboende evne til at udføre ekstremt ondskabsfulde handlinger overfor deres medmennesker. Jungersen illustreres lysende klart hvordan de etablerede værdisystemer er et ydre, en overbygning på et fundament af handlinger og gerninger: De ansatte på centeret bedriver selv en stille og subtil terrorvirksomhed mod deres kollega, mens de pynter sig i de fineste værdimæssige gevandter og skriver lange lærde artikler om ondskabens psykologi. "*Handlinger skaber holdninger*", erklærer hovedpersonen Iben i et af sine indlæg i centerets tidsskrift, og beskriver via en række psykologiske studier hvordan vi har en stærk tilbøjelighed til at tilpasse vores bevidsthed til vores praksis:

"Det er en almindelig opfattelse at vores holdninger bestemmer hvordan vi handler. Men det omvendte årsagssammenhæng gælder også: De ting vi gør, påvirker hvad vi tænker, føler og mener. Når mennesker bliver bevidste om at deres handlinger er i konflikt med deres holdninger, mærker de et ubehag som de vil forsøge at fjerne. Ofte vil de – uden selv at være bevidst om det – gøre det ved at ændre holdninger og følelser i stedet for at ændre deres handlinger." (Jungersen 2004: 351)

Vores handlinger og praksis har med andre ord en stærk indflydelse på vores bevidsthed – ofte endda som en snigende og umærkelig ændring, vi knapt selv registrerer.

Den magelige kynisme, Rune Lykkeberg identificerer som en central facet ved samtiden kan dermed læses direkte ud af denne sammenhæng. Vores passivitet – som har sin rod i udtømmelsen af vores handlerum og handlemuligheder som borgere – fører til en betydelig konflikt mellem en subjektiv position som Mettes, der ønsker at handle og engagere sig i verdens problemer, og vores mulighed for faktisk at udfolde disse fordringer i aktive handlinger. Denne konflikt bliver – lex Iben – ofte

omsat til en forskydning af vores holdninger og idealer: den magelige kynisme passer her langt bedre til de fattige handlemuligheder, den enkelte har – og bliver dermed den foretrukne normative positur at indtage.

Konsekvensen af denne indsigt er ganske omfattende. Dermed udleveres forståelsen af den menneskelige antropologi, af vores dybe tilbøjeligheder og vores grundlæggende konstituerende karaktertræk til en ekstrem afhængighed af *det politiske*.

I ekstreme tilfældet med folkedrab synes det klart, at den menneskelige psyke og bevidsthed afgørende deformeres. I vores udlægning af disse forhold kan man imidlertid – med Lykkeberg og Hamman som eksemplificering – pege på en generalisering af samme indsigt: uden et handlerum forarmes vi som borgere, og transformeres som individer. Uden kanaler for at udleve vores subjektive værdier, fordringer og idealer, forkrøbles vi og resignerer i apati.

Og i den positive version: via handlemuligheder vokser vi i vores borgerrolle og kan transformere os selv til aktører, der ikke ser samfundet som noget, eliterne kører – men noget vi selv kan være med til at forme.

Transformativt medborgerskab

Den svenske undersøgelse peger på, at der tilsyneladende er et behov for at finde nye måder at danne og uddanne ungdommen til demokrati, end den vi hidtil har praktiseret her til lands.

Tilsvarende har vi identificeret et kritisk modsætningsforhold mellem vores rolle som forbruger og borger, og peget på det institutionelle ophav som central årsag til mange af de udfordringer, medborgerskabet står overfor i dag – og siden understreget hvor afgørende handlingsdimensionen er i formningen vores identitet og subjektive tilegnelse af verden.

Konsekvensen heraf er umiddelbar: den institutionelle krise⁵ som medborgerskabet rammes af efterlader uddannelsen til aktivt medborgerskab i en betydelig knibe. Hvis de institutioner og handlerum, borgerne gerne skal kunne indtræde i for at virke som aktive medborgere i sig selv er i krise – hvordan søren skal vi så udleve de store idealer, bekendtgørelserne foreskriver om netop aktivt medborgerskab og demokratisk deltagelse?

I vores øjne er det centrale svar herpå, at vi må indarbejde en transformativ dimension i medborgerskabsundervisningen: det er ikke nok at bede ungdommen at 'fatte demokratiet'⁶ – vi må lære dem at bidrage til at videreudvikle det.

I forlængelse heraf kan man således tale om transformativt medborgerskab⁷, der betoner hvordan borgerne 'fra neden' så at sige, udfordrer, udvider og forandrer de politiske institutioner og dermed medborgerskabet i sig selv. Med andre ord er det ikke blot en normativt assimilation til demokrati, der fordres – men en opdragelse til et skabende og transformerende medborgerskab, der lærer ungdommen at møde de *epokale nøgleproblemer* med friske øjne, hittepåsomhed og *mod+evner* til at udkaste nye veje.

Kort sagt: vi skal uddanne ungdommen med stærke *demokratiske handlekompetencer* via hvad vi foreslår at kalde *aktionslæringsforløb*

5 Som pladsen desværre ikke tillader os at uddybe tilfredsstillende. Et ambitiøst forsøg på at indfange forandringerne findes i Tim Knudsens bog "Fra folkestyre til markedsdemokrati" fra 2007.

6 Som var titlen på et stort anlagt medborgerskabs og demokratiprojekt fra Folkehøjskolernes side for nogle år siden.

7 Etienne Balibar er nok den europæiske intellektuelle, der har givet mest fylde til et sådant begreb. Artiklen "Transformative Citizenship" (2004) af Fermin P. Manalo er en god introduktion med Filippinerne som case.

Demokratiske handlekompetencer og aktionslæring

Et opgør med den danske tradition for uformelle demokratiske dannelsesprocesser er imidlertid vigtigt.

Ved siden af lærebøgerne om demokratiets historie, institutioner og udvikling (viden) har den danske tradition for demokratisk dannelse især fokuseret på uformel læring gennem *en demokratisk kultur på skolen* (lærer-rolle, dialog i klassen og på skolen, elevrådet mv.).

Det sæt af ideer og forestillinger, der ligger bag denne tradition, synes at forudsætte at hvis man behandler eleverne som ligeværdige individer i en demokratisk kultur i skolens minisamfund, så vil de siden tage disse værdier med sig videre som basis for deres adfærd som borgere i det 'store samfund' (se fx Gleerup 2001 eller Magtudredningens udgivelse om oplæring til demokrati i Folkeskolen, "Den vordende demokrat", Jacobsen et al 2004).

Den store fokus på demokrati som værdi og som kultur, glemmer imidlertid at demokrati i lige så høj grad er en styreform i konstant vekselvirkning mellem konflikt og konsensus, og hvor det kræves meget mere end indlæring af nogle vigtige grundidealer for at begå sig.

Frem for den dominerende fokus på værdier og normativ assimilation – bør vi i langt højere grad fokusere på at give ungdommen demokratiske handlekompetencer.

For at begå sig som aktiv medborger kræves kort sagt demokratiske handlekompetencer, der betoner både en objektiv, subjektiv – og transformativ dimension:

Med begrebet handlekompetence forstår vi den som:

- (a) Ser sig selv som *aktør* i eget liv, de nære fællesskaber og i samfundsmæssige processer – lokalt som globalt. (subjektiv dimension)

- (b) Har de nødvendige færdigheder og tilstrækkelig viden til rent faktisk at handle i en foranderlig verden (objektiv dimension)
- (c) Opbygger og udvikler en *social fantasi* – en forestillings- og *fremstillingsevne*, der knytter sig til praksis, men også overskrider praksis og formår at begribe og udforme *det nye* (transformativ dimension)

Spørgsmålet er så, hvordan man udvikler læreprocesser, der giver eleverne sådanne kompetencer?

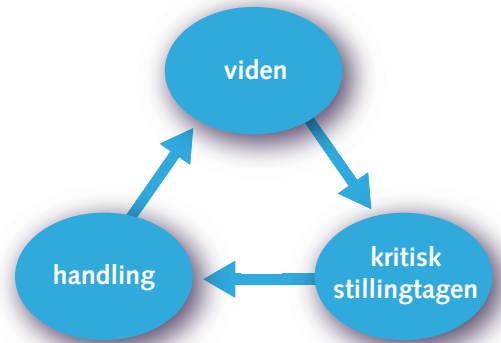
Det afgørende i vores øjne er at slå et slag for den grundlæggende erkendelse, at man ikke kan opbygge handlekompetencer uden at gøre sig *erfaringer med at handle* – og pædagogikken må derfor i langt højere grad tilføjes en erfaringsbaseret dimension. Her er det ikke nok som et par af bidragene i den nysudkomne antologi *Samfundsfagsdidaktik* at henvise handlingsdimensionen til et slags appendiks til undervisningen og ofte som opbygget omkring rollespil af forskellig slags. Der skal mere kød på, før det batter. Det kalder vi for *aktionslæring* eller *Public Action Learning*.⁸

Hvad forstår vi så ved aktionslæring? I hvert fald ikke i den snævre betydning at lære at lave "aktioner". Vi sigter i denne sammenhæng i stedet på at centrere læringsprocesser omkring handlinger – nærmere bestemt *offentlige handlinger*.⁹

8 Action Learning bruges ikke mindst på engelsk ofte også som et udtryk for praksis baseret læring eller on-the-job-training. 'Public Action' understreger altså at der er tale om en særligt handlings-begreb i denne sammenhæng.

9 For de langhårede kan man hente inspiration hos Hanna Arendt, der i "Det Menneskelige Vilkår" centrerer sin politiske filosofi omkring handling og offentlighed. Handling hos Arendt er først og fremmest rettet mod en fælles offentlighed. Gennem handling orienterer vi os som mennesker mod en intersubjektiv, fælles verden – og det er gennem offentlige handlinger at vi realiserer vores individualitet.

Aktionslæring kan illustreres med følgende figur:

Aktionslæring på formel:

Praksislæring + social fantasi + offentlige handlinger

På kort form handler aktionslæring om at indarbejde et element af praksis- eller erfaringsbaseret læring i arbejdet med at uddanne aktive medborgere. Eleverne skal ganske enkelt udføre konkrete, offentlige handlinger som en integreret del af undervisningen.

Vi plæderer med andre ord for et nyt paradigme at tænke læring og uddannelse indenfor, hvor *handlingsdimensionen* indtager en mere prægnant og central plads, end den yderst begrænsede rolle, den spiller i dag.

Fremstillet helt skematisk: Eleverne erhverver sig viden om et konkret samfundsproblem, diskuterer det indgående med hinanden i klassen og tager stilling til deres individuelle og fælles holdninger til problemet og dets mulige løsninger. Dernæst beslutter de sig i fællesskab eller i mindre grupper for konkrete handlinger – formuleret som et samlet projekt – der kan adressere problemet med offentligheden som ramme. Næste skridt er den faktiske udførsel af disse handlinger ved implementeringen af deres projekt. Til slut evalueres projektet og den deri-

gennem erhvervede viden reflekteres, diskuteres og deles.

Viden og handling er således intimt forbundet. På den ene siden er anvendelsen af viden-i-handling et afgørende moment ved handling overhovedet. På den anden siden transformeres viden-som-erkendelse af handling, ligesom handling i sig selv kan bidrage til at forandre den objektive verden, eleven tilegner sig viden om (den transformative dimension).

Mens viden og kritisk stillingtagen er en fasttømret og integreret del af eksempelvis det almene gymnasium – er handlingsdimensionen ofte nedtonet eller helt fraværende.

Når vi formulerer idealet om at danne unge til at se sig selv som aktører i en samfundsmæssig kontekst drejer det sig om ikke alene at indtage en beskuende, iagttagende og distanceret position overfor de samfundsmæssige fænomener eller begivenheder, man konfronteres med.

Netop denne distancerede og beskuende position er i vid udstrækning den, der undervises ud fra i traditionelle læringsammenhænge i eksempelvis gymnasiet. Her reduceres læring ofte til en objektiverende, rent tekstmæssig omgang med stoffet, hvor eleven tillærer sig en bestemt objektiv, kritisk evaluerende og bedøm-

mende anskuelsesvinkel, der søger at inddrage, beskrive og analysere det specifikke emne eller materiale, der arbejdes med. Det er vores fornemmelse at det danske uddannelsessystem er noget nær verdensmester i disciplinen at uddanne til kritisk analyse og refleksion. De elever vi møder er ekstremt gode til at pille fra hinanden og skyde ned, sætte fingeren præcis dér, hvor problemet er. Det er sig selv en uhyre vigtig egenskab og et adelsmærke for et uddannelsessystem at formå at uddanne ungdommen til et højt vidensniveau og en skarp kritisk sans.

Det er i vores øjne imidlertid ikke nok.

Uddannelsessystemet må over en bred kam i langt højere grad lære ungdommen at handle.

Det er afgørende, at man tillærer sig nogle alternative positioner, der bryder med denne distancerede tilgang og i stedet fordrer en anden form for personlig involvering og investering i det emne, der bearbejdes.

Ved at koble en handlingsdimension til læringsforløbet får man en anden proces, hvor det konkrete emne skal konfronteres mere direkte med personlige vurderinger, værdier og forestillinger, og hvor den enkelte skal forholde sig aktivt og handlende på baggrund af kritisk stilningtagen. Gennem denne proces lærer den en-

kelte at se sig selv som en handlende og aktiv part med mulighed for at indvirke på det emne eller fænomen, der bearbejdes, og lærer dermed i bredere forstand at se sig selv som aktør i samfundsmæssige processer.

Læring uden handling svarer til at lade eleven, der gerne vil lære at spille guitar, starte med at lære at læse noder, lytte til smukke guitarsoloer og diskutere guitarspilletts mange facetter – for først herefter godt forberedt at hive fat i guitaren. Som med guitarspillet lærer man ikke at handle demokratisk ved at læse, men ved – at handle.

Med andre ord - mener man formålsbestemmelsen for samfundsfaget alvorligt: at man ikke blot sætter som mål at give eleverne *viden* om demokrati, men også *evner* til at udfolde det, bør man ganske enkelt opskrue supplere samfundsfagsdidaktikken med et sundt skud aktionslæring.

Pladsen tillader desværre ikke at vi går yderligere i dybden med de mange spørgsmål og udfordringer, der automatisk melder sig – men følgende illustration udgør en forsimplet model, man med fordel kan bruge at tænke videre ud fra.